

ПСИХОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Розкрито поняття, концептуальні підходи, психологічні особливості, форми вияву (сила, переконування, повноваження, авторитет, маніпуляція), психолого-політичні фактори індивідуального сприйняття політичної влади. Проаналізовано психологію відносин «панування-підпорядкування» як сутність політичної влади, здійснено класифікацію її джерел, психологію мотивів і дій політичної влади, психологічні ресурси влади, зокрема влада, повага, моральний обов'язок, любов, добробут, багатства, уміння і освіченість, мотиви досягнення влади тощо.

Ключові слова: політична влада, владні відносини, психологічні особливості і форми вияву, психологія мотивів і дій.

Постановка проблеми. Політична влада охоплює своїм впливом усі рівні й виміри функціонування суспільства загалом і кожного окремого індивіда зокрема, причому від неї залежать і сьогодення, і майбутнє. До того ж, політична влада є тією цариною, яка найбільше зачіпає таку суб'єктивно-психологічну сферу, як відносини володарювання-підпорядкування, психологія політичного лідерства, мотивація влади тощо. Адже феномен владарювання (зокрема і політичного та державного) може розглядатись і як мета соціально значущої діяльності особистості, і як засіб досягнення нею цілей такої діяльності. Отож аналіз політичної влади є неможливим без з'ясування її психологічної складової.

Стан дослідження. Проблематика дослідження політичної влади є давньою, проте наукове її усвідомлення відбулося недавніми роками, що відображається і у розвитку сучасних психологічної, політичної, соціологічної, юридичної та інших наук, і у прагненні до задоволення актуальних потреб суспільства щодо якісного підвищення ролі суб'єктивного, а саме психологічного чинника політичної влади, його реалізації у різних сферах суспільно-політичного життя.

Проблематика влади досліджувалась з огляду на її різні виміри: філософський (К. Гаджієв, І. Кравченко); класовий (К. Маркс, Ф. Енгельс); психологічний (А. Адлер, К. Юнг); соціологічний (М. Вебер, П. Сайман); гуманістичний (С. Алексєєв, Л. Демідова); загальнополітичний (С. Гелей, М. Гетьманчук, В. Журавський) та ін.

Різні аспекти психології політичної влади з позицій сучасної науки вивчені у працях, присвячених: психологічній природі власних

відносин (С. Бульбенюк, Г. Бірюкова), психологічним концепціям влади (С. Каверін, В. Ледаєв), мотивам політичної діяльності (М. Ільїн, Ю. Ірхін), інтеракційній психології влади (В. Васютинський, А. Ручка), психології політичного лобізму (А. Любімов, М. Недюха), психології політичної діяльності (М. Головатий, М. Пірен), психології політичної опозиції (О. Кукуруза, М. Михальченко), психологічним аспектам латентності політичної влади (В. Курілл, С. Куришко), психологічним аспектам легітимності політичної влади (М. Юрій, В. Павлюк) тощо. Водночас недостатньо досліджені психологічні особливості політичної влади та форми її вияву, психологія індивідуального сприйняття влади, психологічних ресурсів влади тощо. Тому соціальна, політико-психологічна значущість визначеної проблеми та її недостатнє вивчення зумовили **мету** статті, яка полягає у теоретичному аналізі психологічних складових політичної влади.

Виклад основних положень. В узагальненому розумінні влада – це здатність підкоряти своїй волі когось, право і можливість управляти та розпоряджатися діями інших людей, впливати на їх поведінку, домогатися від них виконання певних рішень і наказів за допомогою авторитету, волі, закону, примусу і сили.

Існує кілька напрямів наукової думки, що представляють різні методологічні підходи до вивчення влади, її сутності, природи тощо. Основні з них [1, с. 156]: телеологічний, що характеризує владу як стійку здатність досягнення обраних цілей, одержання намічених результатів за допомогою інших людей; біхевіористський, що розглядає владу як особливий тип поведінки, за якого одні люди командують, – а інші – підкоряються, цей підхід індивідуалізує розуміння влади, зводячи його до взаємодії реальних особистостей; інструменталістський, що трактує владу як можливість використання певних засобів впливу, зокрема і насильства; структурно-функціоналістський, що розглядає владу як властивість соціальної організації, як спосіб самоорганізації людської спільності, заснований на доцільності поділу функцій управління й виконання; реляціоністський, що розглядає владу як взаємодію індивідів, коли один індивід змінює поведінку іншого. Крім названих, існують й інші підходи до проникнення в сутність влади.

Поняття політична влада означає «здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на політичну діяльність і політичну поведінку людей та їх об'єднань за допомогою будь-яких засобів – волі, авторитету, права, насильства, центральні, організаційні й регулятивні засади політики» [2, с. 143].

До психологічних особливостей політичної влади відноситься: здатність і готовність суб'єкта влади виявити свою політичну волю;

верховенство влади, обов'язковість виконання її рішень; охоплення владною дією всього політичного простору; наявність політичних структур, через які суб'єкт влади здійснює політичну діяльність; осмислення політичного інтересу й політичних потреб; моноцентричність влади (наявність єдиного центру ухвалення рішень); володіння і використання комплексу необхідних ресурсів [3, с. 182].

У дослідженнях психології політичної влади важливо враховувати її основні форми вияву [4, с. 77–78]:

– сила – застосування сили або загроза її застосування з найдавніших часів були найбільш поширеними засадами функціонування влади;

– переконування або переконання як форма влади ґрунтується на принципі висування певних ідей, які створюють своєрідну психологічну залежність для здійснення маніпуляцій суспільною свідомістю та громадською думкою;

– повноваження як можливість і права влади командувати, видавати накази, а обов'язок підвладних об'єктів коритися керівним вказівкам;

– примус, який ґрунтується на контролі над людьми за допомогою погроз (відвертих, неприхованих або невисловлених, але таких, що сприймаються як громадянами);

– маніпуляція, яка здійснюється і забезпечується без погроз, використовуючи ресурси інформації, ідей, символів, міфів, політичного впливу;

– авторитет найбільше пов'язаний з легітимністю влади. Є зосередженням (локусом) влади, з одного боку, та феноменом, що означає самопородження влади – з іншого. Авторитет є приналежністю, властивістю, характеристикою політичних владних суб'єктів або центрів влади.

Можна виокремити такі політико-психологічні чинники, що впливають на індивідуальне сприйняття політичної влади [5, с. 137–138].

По-перше, це політична система та її характер, адже тип тієї чи іншої політичної системи зумовлює формування типових уявлень, стереотипів про владу, її суб'єктів і носіїв. Так, для «чистого» тоталітарного режиму властивими є такі соціопсихологічні характеристики сприйняття влади громадянами, як любов або ненависть. Демократична влада, своєю чергою, зазвичай ґрунтується на раціональних мотивах (типологія легітимності влади Макса Вебера: харизматична влада – тоталітарний режим, раціонально-легальна влада – демократія).

По-друге, це комунікативні фактори, пов'язані з персональними характеристиками суб'єктів і носіїв влади – образ влади сприймається

людьми через оцінку індивідуальних властивостей і рис представників влади. Тому дослідники пропонують розглядати політичну комунікацію як фактор сприйняття влади через розгляд владних образів, які інтегрують інші ціннісні змісти у комунікативних процесах.

Третя група – це ситуативні фактори сприйняття й оцінки влади – вони є різними за умов політичної стабільності та системної кризи. Політична ситуація визначається розстановкою і взаємодією політичних сил, вона є невід’ємною складовою політичного процесу.

Четверта група факторів – соціальні та психологічні характеристики суб’єктів, які сприймають владу. Аналізуючи названі характеристики, можна стверджувати, що саме від типу особистості залежить й образ влади, який формується у неї.

З погляду політичної психології, політико-владні відносини можна визначити як взаємодію мотивацій суб’єкта й об’єкта влади. Тоді психологічним механізмом здійснення влади є різноманітний вплив на мотиви підвладних, стимулювання у них наявних спонукань або, навпаки, перешкоджання їхньому вияву.

Відносини «панування–підпорядкування» як сутність політичної влади володіють певними можливостями впливу на поведінку людей, а саме [6, с. 25–26]:

– її вмінням отримувати від людей потрібну поведінку, змушувати їх діяти відповідно до інтересів та цілей пануючого суб’єкта. Так, правлячий політичний клас, через свої партії, які постійно змінюються на вершині піраміди влади, контролює державні інститути і з їх допомогою спонукає громадян дотримуватися вироблених ним законів і правил, спрямовуючи їх зусилля та активність насамперед на досягнення цілей пануючої верхівки. Водночас латентними можуть бути цілі (зокрема й такі, що абсолютно не відповідають інтересам народу), механізм контролю держави істинними її господарями криється за попереминою зміною «рульових», а закони і правила у завуальованій формі приховують волю найперше можновладців;

– її можливостями запобігати і нейтралізувати небажану політичну активність. Так, правлячі партії, залучаючи законодавчі та інші ресурси, можуть, окрім заборони на діяльність екстремістських організацій, ускладнити діяльність опозиційних партій, придушити політичних супротивників за допомогою цензури і заборон, а деліцензуванням – обмежити свободу слова, поширення невігідної інформації, обговорення небажаних тем у ЗМІ. Істинне підґрунтя цих дій зазвичай приховується;

– її здатністю зберігати панування певних сил за відсутності видимого зв’язку пануючих та підлеглих. Такий дистанційний вплив

і спонукання до дії може, наприклад, чинити харизма лідера, що перебуває в місці позбавлення волі, або вже померлого/загиблого. Прихований вплив влади реалізується також шляхом маніпулювання суспільною думкою чи залучення громадян до участі в ініційованих правлячими колами політичних кампаніях, референдумах тощо, істинний смисл і мета яких для учасників залишаються прихованими.

Політична влада має відповідні джерела. У психологічній літературі найбільш розповсюдженою є така класифікація джерел влади [7, с. 734–744]:

– влада винагороди – визначається задоволеністю суб'єкта влади поведінкою і діяльністю об'єкта влади через відповідну винагороду, позитивне закріплення його дій. Влада винагороди в політиці є найефективнішою в управлінні поведінкою людини;

– влада примусу обумовлена тим, що порушення об'єктом владного впливу встановлених правил, норм, мотивації діяльності, що не відповідає владній волі, зумовлює різні санкції. Основою цього джерела влади є страх. Водночас страх обмежує ініціативу, творчість, може призвести до згортання або уникнення відповідної діяльності;

– влада еталону – ґрунтується на ідентифікації об'єкта з суб'єктом і бажанні об'єкта бути подібним на суб'єкт влади та відповідати йому за різними параметрами та характеристиками (особистісними та психологічними, професійними і моральними та ін.);

– експертна влада, що базується на переконанні об'єкта у важливості знань суб'єкта влади для здійснення певних цілей. Це психологічне джерело влади реалізується суб'єктом владного впливу шляхом демонстрації власних досягнень, здібностей, спеціальних знань тощо;

– влада інформаційна – володіння необхідною і важливою інформацією. Уміння використовувати її до об'єкта влади дає змогу суб'єкту ухвалювати оптимальні рішення та здійснювати владні повноваження. Координація інформаційних потоків і контроль за інформаційною мережею роблять людину владною;

– нормативна влада (переконаність у праві на здійснення влади). Суб'єкт влади має право контролювати дотримання певних правил поведінки і за необхідності наполягати на них. Знаходження в ієрархії владних відносин передбачає обов'язкове підпорядкування встановленим правилам і нормам об'єкта влади;

– влада зв'язків, що формується на здатності особи впливати на інших людей через його відносини з впливовими особами. Водночас йдеться не про реальні зв'язки, а лише про віру в реальність їх існування у тих, на кого здійснюється вплив. Нерідко окремі особи, які хочуть влади такого виду, звертаються до створення легенд і чуток про себе.

Важливою категорією політичної психології є поняття мотиву влади. Мотив влади – це психологічна потреба, що визначає прагнення до влади. Мотив влади зводиться до потреби у домінуванні, впливі, відчутті своєї переваги. Як найважливіше джерело мотивації до влади вирізняють її інструментальну функцію, тобто владу як інструмент. За допомогою влади полегшується досягнення безпеки (у різних виявах – від можливості використовувати силу для впливу на інші до депутатської недоторканності). Мотив влади має два напрями: «влада для» (щоб панувати над іншими), «влада від» (забезпечити власну волю).

Дослідження мотивації владних відносин є актуальним, оскільки дає можливість вивчити питання про джерела влади та можливості їх використання. Суб'єкту влади необхідно визначити силу своїх джерел для того, щоб вибрати правильну і найефективнішу стратегію їх використання.

Психологія мотивів і дій суб'єктів політичної влади [8, с. 343–345].

По-перше: оволодіння джерелами влади. Між людьми існують відмінності щодо прагнення до збільшення своїх джерел влади. Володіння джерелами і відчуття влади може бути остаточною метою, досягнення якої приносить задоволення. Бажаними джерелами влади можуть стати престиж, матеріальне становище, статус, керівна посада, можливість контролю над інформацією.

По-друге: здібності. У людей по-різному розвинені здібності до швидкого і безпомилкового визначення мотиваційної сфери іншої людини і співвідношення її зі своїми джерелами влади для вибору найефективніших методів досягнення поставлених цілей та отримання необхідних результатів. Саме цей параметр відображає можливість маніпулювання поведінкою об'єкту.

По-третє: дії влади. Існують індивідуальні особливості у схильності до здійснення дій влади задля впливу на поведінку іншої людини і відмінності у виборі засобів дії – від примусу та покарання, до домовленостей й переконання.

Четвертим параметром є моральність мети. Індивідуальні відмінності виявляються у цілях, заради яких людина прагне до влади. І тут виникають питання і оцінки, пов'язані з моральними цінностями, з тим, як людина використовуватиме весь арсенал владних методів. Межі використання влади, відповідність цілей та засобів визначають поняття моральності.

По-п'яте: страх перед наслідками дій влади. Владні відносини, як правило, мають взаємний характер. Об'єкт влади діє у відповідь, може чинити опір, використовувати власні джерела влади.

Шостий параметр: перевага певних сфер використання влади. Діяльність спрямована на отримання і утримання влади може відпові-

дати різноманітним мотивам. Вона може здійснюватися заради власного або чужого блага або ж заради якоїсь вищої мети; вона може допомогти, а може і зашкодити.

Можна стверджувати, що в основі мотиваційного рушія є проблема компенсації реальних і уявних дефектів особи. Тобто, прагненням до досконалості та влади суб'єкт намагається компенсувати недостатність своїх здібностей і комплекс неповноцінності. Водночас незадоволення базових потреб може компенсуватися по-різному: відчуття моральної неповноцінності витісняється відчуттям переваги; відчуття слабкості (потреба в безпеці і в самоповазі) компенсується відчуттям володіння вищою силою; відчуття інтелектуальної неадекватності нівелюється відчуттям інтелектуальної переваги і компетентності.

Політиків, які втілюють компенсаторну мотивацію в «чистому» вигляді, зазвичай легко розпізнати. Такі діячі вирізняються такими рисами поведінки: цинізм, віроломство, нерозбірливість в засобах, жорстокість. Їх відносять до «макіавелістського» типу лідерів.

Мотив влади може бути пов'язаний з прагненням використовувати владу заради неї самої. В цьому випадку мотивуючим є не стільки відчуття влади, скільки бажання зробити її відчутною для іншого, здійснити вплив на його поведінку. Просте володіння джерелами влади і відчуття влади може бути остаточною метою, досягнення якої приносить задоволення. З погляду отримання задоволення від влади відчуття володіння нею більш значуще, ніж вплив на інших людей.

Потреба у владі може бути не лише компенсаторною, але й інструментальною, тобто влада може бути бажана для задоволення й інших особистих потреб, таких, як потреба в досягненні цілей, потреба в приналежності до групи і отриманні схвалення, потреба в контролі над подіями і людьми. Іноді людина не сприймає свою діяльність як пряме і явне прагнення до влади, а просто хоче чогось досягти – зробити кар'єру, ухвалити рішення, але за всім цим стоїть прагнення до влади. Йдеться про кількісний розвиток базових потреб і володіння владою дозволяє задовольнити ці збільшені потреби. Люди, які присвятили себе політиці, чудово знають, що лише меншість досягне верхівки політичної кар'єри, де політик є носієм реальної влади; навіть члени найвищих законодавчих органів володіють лише владою колективною, навряд чи здатною задовольнити сильне особисте владолюбство. Це підтверджує різноманітність і складність мотивації політиків взагалі та політичних лідерів зокрема. Зазначимо, що як би не класифікувати мотиви прагнення до влади, всі вони можуть поєднуватися в психіці однієї і тієї ж людини [6, с. 342–343].

Одна з досліджуваних проблем мотивації політичної влади – роль світоглядного або ідеологічного чинника. Співвідношення особи-

стих і суспільно-політичних мотивів у психіці та діяльності політиків мають яскраво виражений індивідуальний характер. У політичній сфері діють і послідовники Макіавеллі, і люди інших психологічних типів.

Дотримуючись розгляду психолого-політичних понять через зв'язок категорій «мета–засіб–результат», можна систематизувати модель дії влади так. Мета в запропонованій схемі – задоволення потреби. Потреба може усвідомлюватися і ставати мотивом, задоволення якого стає (або є) метою здобуття влади, а може залишатися неусвідомленою. В цьому разі влада може бути або самоціллю (влада заради влади), або слугувати для компенсації іншої потреби. Для досягнення мети застосовуються різні засоби. Як засоби можуть виступати всілякі механізми впливу на людину, починаючи від фізичного впливу і знищення, до переконання, домовленостей і використання інформації. Результатом є реакція об'єкта влади і системи відносин (збройного опору до повної згоди з суб'єктом).

На реалізацію політичної ролі також впливають такі індивідуальні якості, як темперамент, інтроверсія чи екстраверсія: «екстраверти швидше погоджуються на політику співробітництва, ніж інтроверти». Владний, авторитарний екстраверт зазвичай схильний до активної політичної діяльності.

Отож елементи мотиваційного механізму особистості (потреби, особистісні диспозиції, зовнішні стимули, мотиви), їх сукупність та взаємодія впливають на обрання політичним суб'єктом засобів досягнення влади, а також на стиль її реалізації.

Ресурси влади в широкому розумінні – це засоби, які використовуються для того, щоб впливати на інших, щоб, власне, мати владу.

Ресурси влади у вузькому розумінні – це засоби, за рахунок яких суб'єкт впливає на об'єкт влади.

Відповідно до характеру і сфери впливу ресурси влади поділяють на нормативні, примусові, утилітарні. Крім зазначених ресурсів політичної влади, необхідно виокремити такі, що зазвичай мають психологічну природу [9; 10]. Так, С. Бекерек і Е. Лолер додають такий ресурс влади як знання. Х. Лассуелл і Е. Кеплен виділяють вісім основних ресурсів («основних цінностей») влади: влада (яка може виступати основою для іншої (більшої) влади), повага, моральний обов'язок, любов, добробут, багатство, уміння і освіченість. Американський політолог Р. Даль запропонував детальніший перелік ресурсів політичної влади, що включає вільний час політичного актора, гроші та багатство, контроль за робочими місцями, контроль за інформацією, соціальний стан, харизматичність, популярність і легітимність, посадові права, солідарність, здатність отримати підтримку інших людей і груп тощо.

Вважається, що саме в тоталітарному суспільстві стосовно особистості всі перелічені ресурси влади використовуються сповна і результативно у плані позбавлення її можливості й права на вільне та демократичне життя.

Висновки. Політична влада у своєму соціально-психологічному вимірі пов'язана з феноменом панування. Влада у будь-якому суспільстві спирається на встановлений порядок та необхідність організації соціальних і політичних дій. Соціальне, політичне, економічне та культурне вдосконалення того чи іншого суспільства робить неминучим зростання впливу влади всередині нього або навіть поза його межами (останнє чітко виявляється у процесах глобалізації). Це означає, що влада як соціальний феномен ніби «розпорошена», «розчине-на» у суспільстві, а та ж влада як феномен політичний – зосереджена серед невеликої кількості осіб, і через таку концентрацію вона постає й в якості психологічного явища (оскільки її суб'єкти та носії – конкретні люди).

Перспективи подальших досліджень убачаємо у детальнішому вивченні психології політичної влади у кризовому стані суспільства, проведенні політики протидії гібридній війні, боротьби з корупцією, демократичному оновленні та розвитку суспільного життя.

1. Пірен М. І. Основи політичної психології: навч. посібник / М. І. Пірен. – К.: Міленіум, 2003. – 418 с.
2. Політологічний енциклопедичний словник / упор. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемчушенко, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генезе, 2004. – 736 с.
3. Головатий М. Ф. Політична психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. Ф. Головатий. – К.: МАУП, 2006. – 400 с.
4. Бульбенюк С. С. Психологічний вияв атрибутивних властивостей (форм) політичної влади / С. С. Бульбенюк // Політичний менеджмент. – 2012. – № 2. – С. 74–78.
5. Преснякова Л. А. Структура личностного восприятия политической власти / Л. А. Преснякова // Полис. – 2000. – № 4. – С. 135–140.
6. Бірюкова Г. Психологічна природа владних відносин / Г. Бірюкова // Людина і політика. – 1999. – № 1. – С. 24–28.
7. Ирхин Ю. В. Мотивы политические / Ю. В. Ирхин // Полит. энцикл.: в 2 т. – М.: Мысль, 2000. – Т. 1. – С. 743–744.
8. Брехарь С. Г. Мотивация власти как чинник політичної діяльності / С. Г. Брехарь // Наукові записки: збірник. – К.: ІПЕНД, 2000. – Вип. 11. – С. 340–347.
9. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль; пер. с англ. под. ред. М. В. Ильина. – М.: РОССПЕН, 2003. – 576 с.

10. Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ / В. Г. Ледяев. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. – 384 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://grachev62.narod.ru/led/chapt09.htm>

Козырев Н. П. Психология политической власти

Раскрыты понятие, концептуальные подходы, психологические особенности, формы проявления (сила, убеждение, полномочия, авторитет, манипуляция), психолого-политические факторы индивидуального восприятия политической власти. Проанализирована психология отношений «властвование-подчинение» как сущность политической власти, приведена классификация ее источников, психология мотивов и действий политической власти, психологические ресурсы власти, такие как власть, уважение, моральные обязательства, благосостояние, любовь, умения, образованность, мотивы достижения власти и т. д.

Ключевые слова: *политическая власть, властные отношения, психологические особенности и формы проявления, психология мотивов и действий.*

Kozyriev M. P. Psychology of Political Power

The concept of power and methodological approaches to its study are revealed. Political power is defined as the ability and possibility to exercise sufficient influence on political activity and political behavior of people and their associations by any means – will, authority, law, violence, central, organizational and regulatory principles of politics. The psychological features of political power include: the ability and willingness of the subject of power to reveal his political will; supremacy of power, compulsory implementation of its decisions; coverage of the entire political space with the powerful actions; the presence of political structures through which the subject of power carries out political activity; comprehension of political interest and political needs; monocentricity of power (existence of a unified decision-making center); possession and use of the complex of necessary resources. In the psychology of political power its main forms of expression are taken into account: force, persuasion or persuading, powers, coercion, manipulation, authority, etc. The following political and psychological factors that influence the perception of political power are distinguished: political system and its character, communicative factors, situational factors of perception and assessment of power, social and psychological characteristics of the subjects of interaction between power and citizen. The possibilities of relations of «domination-subordination» with respect to the influence on human behavior are analyzed. The sources of political power are revealed, such as: remuneration power, coercive power, power of the standard, expert power, information power, normative power, power of ties. The notion of the motive of power as a psychological need which defines the aspiration for power, dominance of influence, the feeling of its superiority is defined. The resources of political power, which have both socio-political character and purely psychological nature, are revealed.

Key words: *political power, power relations, psychological features and forms of expression, psychology of motives and actions.*

Стаття надійшла 20 грудня 2017 р.